

L' experiència del sofriment i el floriment de la virtut

Una reflexió sobre el sofriment i la veritat de la filiació divina

Ignasi Fuster Camp

Facultat de Filosofia de Catalunya, Universitat Ramon Llull i Ateneu Sant Pacià

Una primera paraula sobre la problemàtica de l' experiència del sofriment i el floriment de la virtut és constatar la paradoxa. Com podem relacionar un mal –com és el cas del sofriment humà- i el bé, que és la forja de la virtut moral. Cal dir, en un primer moment, que el sofriment és un obstacle –en tantes ocasions dramàtic– per a l' assoliment de la delectació (o de la felicitat) que caracteritza la vida ètica d'una ànima bella.

Foto: Shutterstock/ Photographee.eu.

Plantejament de la qüestió: entre el sofriment i la virtut

La Pontificia Acadèmia per a la Vida (PAV) va ser instituïda per sant Joan Pau II per estudiar, informar i formar sobre els principals problemes de biomedicina i dret relatius a la promoció i defensa de la vida, sobretot en la relació directa que tenen amb la moral cristiana i les orientacions del Magisteri de l'Església.

Normalment la persona que s'esforça per estimar i crear un ambient de fraternitat gaudeix del goig mateix de la virtut i de veure com l'amor genera felicitat al seu voltant i en un mateix. Però el sofriment amb el seu impacte irracional i terrible distorsiona l'entrega de l'home a les coses bones. El mal pacient descol·loca al subjecte en la seva tensió moral envers el bé. Qualsevol patiment –des del físic fins a l'espiritual– *prova* l'existència humana. En principi, mal i bé són contraris i es rebutgen.

La nostra reflexió, malgrat tot, no se situa en l'àmbit específic de la moral de les virtuts. Sabem que la virtut, a causa de la distància entre el que l'home és i allò que ha de ser –aquella *distinció interna* que trobem en l'ésser humà¹–, genera un esforç, una lluita i un cert patiment. El bé moral resulta ardu per a l'home que desitja viure en allò que és plaent, fàcil i de gust immediat. Però la vida moral de l'amor i la justícia en un món d'injustícies i decepcions no és fàcil, sinó més aviat difícil, i demana el conreu d'aquella virtut a la qual ja es referia Aristòtil: la *fortalesa* per tal d'assolir i romandre en el bé. El ser humà és un equilibri inestable. Així com acull el bé, també és tan vulnerable, que en l'instant menys pensat l'ha perdut, i sovint sota la seva pròpia responsabilitat.

Però la qüestió que ens ocupa és la influència del sofriment en la vida moral, i no tant la necessitat de la *paciència* sofrent que aporta l'irascible per tal de vèncer les males inclinacions de la nostra naturalesa i disposar-nos a la conquesta del bé moral en forma de virtut (és a dir, l'hàbit moral específic que es forja entorn d'un aspecte de la bondat humana). La problemàtica no és el camí esforçat –ascètic– de la virtut moral, sinó allò que podem denominar la *mística* –en el sentit del caràcter de misteri– del sofriment en la forja de la santedat o de la puresa de vida d'una persona, que viu immersa en un món injust i cruel. Perquè potser el patiment més dur de les persones rau en el desamor, és a dir, en el cor ferit pel mal que els altres ens provoquen. Però sigui el sofriment que sigui, ¿com s'intercala en la vida moral humana? ¿És factor de distorsió o bé catalitza *quelcom* que pugui resultar interessant per a l'ésser ètic?

La mística del sofriment

Endinsem-nos en la mística del sofriment, i per tant, en el seu misteri antropològic. Schopenhauer va ser un pensador que, influït per la tradició oriental, va considerar tan la via del coneixement (contemplativa) com la via del sofriment (ascètica), com a moments claus per a l'alliberament i la lucidesa de l'existència humana. Escrivia: “Entonces, tras haber sido conducido al borde de la desesperación mediante todos los niveles de una creciente tribulación a la que se resistía (la voluntad) con vehemencia, vemos al hombre entrar dentro de él, reconocerse junto al mundo, transformar todo su ser, elevarse por encima de sí mismo y de todo sufrimiento, purificarse y

ENTEDRE BÉ QUÈ SÓN LES VIRTUTS

santificarse gracias al sufrimiento, renunciar con una calma, una dicha y una sublimidad incontestables a todo lo que antes quería con la mayor intensidad, y recibir alegremente la muerte. La llama purificadora del sufrimiento hace aparecer de improviso, como si fuera plata, a la negación de la voluntad de vivir, esto es, a la salvación. Algunas veces vemos hombres que eran muy malvados refinarse hasta este grado por medio de los más hondos sufrimientos: se vuelven otros y quedan totalmente transformados”².

Schopenhauer assevera que el sofriment posseeix una força transformadora de l'ésser. Així ens introdueix en aquella mística del sofriment que té un caràcter intimista, és a dir, s'insereix en aquell moviment *originari* de l'essència humana- envers el jo més pregon. Remarca d'aquesta manera que el sofriment suspèn l'activitat de l'ésser humà tot conduint-lo de forma misteriosa, a través de la privacitat i passivitat pròpies del mal pacient, a les fonts de l'existència humana, és a dir, al *jo* que està en el fonament de tota voluntat de viure (potències, dinamismes, aportacions). En aquest sentit, el sofriment que afecta profundament l'esperit humà podria esdevenir vehicle per tal que l'existència humana se situï en l'òrbita de les seves arrels –el seu misteri ontològic-. I justament el ser és el principi de tot l'obrar moral, de la forja de les virtuts i del bé que la humanitat pot aportar al món i a la història. El sofriment possibilitaria que la llibertat humana –clau de l'obrar moral- viatgés al naixement mateix del corrent benèfic de les virtuts –l'origen de la virtuositat-.

El pensador alemany també remarca el caràcter purificador intrínsec al dinamisme antropològic del sofriment. El patiment purifica, com constaten tantes tradicions religioses i savieses humanes. D'aquesta manera, i immersos en la saviesa de la doctrina cristiana, el patiment penetraria la

Schopenhauer assevera que el sofriment posseeix una força transformadora de l'ésser. També remarca el caràcter purificador intrínsec al dinamisme antropològic del sofriment. El patiment purifica, com constaten tantes tradicions religioses i savieses humanes.

densa boira que ha deixat el pecat original en el si de tota la naturalesa i espècie humana. Ens referim a aquelles penes del pecat original, tan el desequilibri interior de l'ésser humà –entre el *logos* i l'*eros*- com aquella privació de la visió de Déu –i de la veritat d'un mateix-, que queden fatalment ofuscades i entenebrides. Doncs bé, justament aquelles altres penes com són el sofriment, i en darrer terme la mort, suposarien un esclariment i un restabliment de la visió de la veritat i de l'ordre interior de l'ésser humà. Justament les penes del sofriment i de la mort serien medicinals –a mode de remei- en relació a les que afecten intrínsecament l'home i que impedeixen el coneixement de la veritat i la tensió amb el bé. Unes penes actuarien com a remei de les altres –com si en la pena hi trobéssim la guarició.

Així podríem afirmar que el sofriment acollit en la llibertat i la saviesa – com una ciència del patir-, “revolucionaria” el sistema de les virtuts, i en aquest sentit, de totes les virtuts, justament en la seva font personal. Perquè la vida moral i el desplegament de les virtuts no deixa de ser un esplendor de la veritat de la persona. I justament el sofriment suposaria un accés misteriós i metafísic a l'origen de la persona que rau/es troba a l'inici de tota virtut. Així el sofriment autentifica la virtut, promou la virtut i relliga les virtuts. Quan l'estima envers l'altre topa amb la prova del patiment, sembla que s'autentifica, perquè ja no estima tant les qualitats i habitualitats de la persona sinó la nuesa de la persona encara que mancada del seu vestit de perfecció. Així, la caritat madura fent-se més profunda i possibilitant iniciatives més creatives i autèntiques. De la mateixa manera, quan la caritat és més profunda atreu alhora les altres virtuts concomitants: la tendresa, la paciència, el sacrifici, la compassió, la saviesa, i tantes altres virtuts –potser més àrdues-, que se senten renovades a través del gresol del sofriment. L'aigua viva de la font purifica les aigües corrents de les diverses virtuts que giren entorn al bé de la persona.

Quan l'estima envers l'altre topa amb la prova del patiment, sembla que s'autentifica, perquè ja no estima tant les qualitats i habitualitats de la persona sinó la nuesa de la persona encara que mancada del seu vestit de perfecció.

Però, ¿quines són les virtuts que més essencialment pot promoure una vivència metafísica del sofriment? ¿Cap a quina dimensió de l'obrar moral apunta de forma preeminent el patiment assumit com a recerca del propi jo? Encara que tota virtut és hàbit actiu fruit d'una repetició intensa d'actes bons, i per tant, enforteix activament la relació del subjecte humà amb l'objecte bondadós, hi ha algunes virtuts amagades i aparentment febles que sembla que surten reforçades a través de la paciència pròpia del qui pateix amb fortalesa i serenor. Així doncs, justament les virtuts més marcades pel signe de la passivitat, són aquelles que surten ben parades a través de la prova, mai controlable del tot –ja que tots podem sucumbir-. I em refereixo a aquelles virtuts que estan en la línia de percebre el ser que ens envolta i a situar-se davant d'ell des del respecte i el pudor –de qui es troba davant del ser, i fins i tot del propi ser-. Són virtuts en cert sentit sensibles al ser – exterior i interior-. Es tracta doncs, no tant de les virtuts heroiques, sinó d'aquelles virtuts que podem anomenar més sensibles a la realitat, i per tant, més metafísiques, és a dir, que permeten relligar de manera adequada el nostre ésser amb l'ésser de Déu, del proïsme i del món. Ajuden a saber situar-se davant de la realitat i trobar el nostre lloc –ubicar-nos-, com deia Pascal³.

Les virtuts del sofriment

Pascal ens convidava a meditar el misteri de *Jesús en l'opressió*⁴. ¿Quin rostre de Jesús emergeix en aquesta opressió seva? ¿Quines virtuts es

ENTEDRE BÉ QUÈ SÓN LES VIRTUTS

remarquen? ¿Quin ésser emergeix en aquesta experiència humiliant i angoixosa? El sofriment comporta consciència de la pròpia finitud davant de la infinitud del misteri de la realitat i del mal. ¿Qui soc jo davant de mi mateix, davant del món que m'envolta, davant del designis misteriosos de Déu?

- 1) De l'experiència dramàtica del dolor emergeix la virtut de la *humilitat*, que no és més que una constància feta hàbit, és a dir, com a amor al propi ser, envoltat de l'infinit i de la recerca infinita. La humilitat està justament a la base de tota virtut, perquè ens obre al sentit de la realitat, i tota virtut és exercici del realisme (qui soc, qui són, què és).
- 2) El sofriment també ens fa conscients de la pròpia fragilitat i fa emergir poderosament la virtut de la *pobresa*. No és tant la pobresa buscada o la pobresa imposada, sinó la pobresa del propi ésser, és a dir, la consciència veritable de la pròpia fragilitat, vulnerabilitat, petitesa. És la lucidesa de saber que som petits, tan vulnerables davant del flagell de la malaltia, de la tristesa i de la mort. Que poca cosa que som!, exclama el pobre d'esperit. Un s'observa petit davant del misteri del mal, que no arriba a copsar del tot, i molt menys comprendre'n el perquè.
- 3) L'experiència del patiment que fa emergir el sentit de la pobresa, alhora fa que la criatura humana s'obri al poder sobrenatural, allò que la teologia catòlica anomena la gràcia divina. D'alguna manera tots els pobles i cultures han invocat l'auxili i la protecció d'un Ser superior, perquè el ser humà se sent realment feble i vulnerable davant de la grapa del mal. Sorgeix la virtut de la *fe* en la providència amable i bondadosa de Déu. La criatura *aprèn* una i altra vegada a *confiar* en l'ajut diví i en els designis providents de Déu que és un Pare.
- 4) Però la verticalitat de la fe està unida a l'horitzontalitat de la *fraternitat*. El ser humà se sent germà del proïsme que sofreix i es lamenta. Qui plora és capaç de sentir el gemec del germà. El sofriment dona empatia i comprensió envers la humanitat que participa unànime del misteri global del sofriment. Suscita, així, la *compassió* o misericòrdia que, en paraules del pensador ateu Feuerbach, és la sensibilitat de la justícia⁵. El propi patiment mou a interessar-se amb sinceritat pel patiment del germà a través de la caritat, que en el fons és una justícia plena de sensibilitat.
- 5) Finalment, la criatura que plora alhora tendeix a *implorar*. Implora des del seu sofriment l'ajut dels altres, l'ajuda de Déu. Al llarg de l'evangeli totes les persones que van rebre una gràcia per part de Jesús, preparen el miracle mitjançant aquesta petició que era un gemec en tota la seva

Fotograma de la pel·lícula *Gran Torino* amb els seus protagonistes: Clint Eastwood i Bee Vang.

pureza. El ser humà és un pobre que mendica l'ajuda de la humanitat i de la divinitat. A la pel·lícula *Gran Torino* trobem una escena significativa. Quan el protagonista –aquell militar vell i solitari– intenta baixar un moble per l'escala de casa. Se li acosta un jove oriental a qui coneixia pel barri brindant-li ajuda. Però el militar acostumat a manar sobre els altres i imbuït en una soledat sòrdida i penosa, renega de l'ajuda humana. Fins que al final, confrontat amb la seva pròpia veritat i davant la veritat de l'amor, accedeix a ser ajudat. Sense implorar, però acaba reconeixent que també ell és un ser necessitat. El ser humà és un crit dialògic al cel i a la terra. Com expressava el poeta Rilke: “¿Quién, si yo gritara, me oiría desde las jerarquías de los ángeles?”⁶.

Ara bé, ¿quin rostre se'ns dibuixa a través de les virtuts suscidades mitjançant l'experiència madurada del dolor (humilitat, pobresa, fe i pietat, fraternitat i compassió, i el prec)? ¿Qui és l'home humil, pobre, pietós, fraternal i mendicant? ¿No dibuixa el rostre ontològic del fill? Sí, el sofriment esculpeix en la cara humana el rostre de la *filiació divina*. El misteri del sofriment –mai fàcil i tantes vegades ambigu– ens revela la veritat més profunda de nosaltres mateixos –com un desafiament costós però atractiu: som fills de Déu. Així, l'espiritualitat que potser es fonamenta excessivament a l'agenda, en el propòsit i en la força de la voluntat, deixa pas a una espiritualitat de la voluntat vulnerable, és a dir, a una espiritualitat de la filiació divina, on allò de més important és viure la docilitat a l'amor que ens ve de la terra (humanitat horitzontal) i l'amor que

ENTEDRE BÉ QUÈ SÓN LES VIRTUTS

ens ve del cel (divinitat vertical). Així com la Creu de Jesús traça en l'horitzó de la humanitat una línia vertical cap al Cel i una altra d'horitzontal sobre la Terra. I la virtut consisteix essencialment a saber respondre i trobar la paraula justa i adequada davant dels successos humans. Es tracta d'una espiritualitat de la responsabilitat (de qui és capaç de respondre) davant de l'altre.

En acabar aquesta reflexió entorn a la “virtualitat del sofriment”, ¿no s'il·lumina d'una forma nova l'exegesi d'aquell text de Sant Pau? “Jo penso que els sofriments del món present no són res comparats amb la glòria que s'ha de revelar en nosaltres. Perquè l'univers creat espera amb impaciència que la glòria dels fills de Déu es reveli plenament: l'univers creat es troba sotmès al fracàs, no de grat, sinó perquè algú l'hi ha sotmès, però manté l'esperança que també ell serà alliberat de l'esclavatge de la corrupció i obtindrà la llibertat i la glòria dels fills de Déu. Sabem prou bé que fins ara tot l'univers creat gemega i sofreix dolors de part. I no solament ell; també nosaltres que posseïm l'Esperit com a primícies del que vindrà, gemeguem dins nostre anhelant de ser plenament fills, quan el nostre cos sigui redimit”⁷.

¹ R. Spaemann, *Persona y personas. Acerca de la distinción entre algo y alguien*, Eunsa, Pamplona 2010, p. 33. Véase también M. Heidegger, *Introducción a la metafísica*, Gedisa, Barcelona 2014, p. 177.

² A. Schopenhauer, *El mundo como voluntad y representación*, FCE, México, 2012, p. 495.

³ B. Pascal, *Pensamientos*, Cátedra, Madrid, 2012, n. 762, p. 282.
Ibidem, n. 919, p. 341.

⁵ L. Feuerbach, *La esencia del cristianismo*, Trotta, Madrid, 2012, p. 99.

⁶ R. M. Rilke, *Elegías a Duino*, Cátedra, Madrid, 2015, p. 61.

⁷ *Rm* 8, 18-23.